

А.В. Либин // Стиль человека: психологический анализ. – М., 1998. – С. 32-39.

5. Психологические проблемы деятельности в особых условиях / Ин-т психологии АН СССР. – М. : Наука, 1985. – 232 с.

6. Хотинец В.Ю. Этнокультурные особенности профессиональной рефлексии / В.Ю. Хотинец, А.И. Троянская // Психологический журнал. – 2011. – Т. 32. – № 6. – С. 57-73.

УДК 159.922

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ТВОРЧА ЗДАТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Чудакова О.М.

У статті визначаються основні підходи до розуміння творчості і креативності як творчої здатності особистості. Розглядаються винахідливість і кмітливість як важливі якості творчої особистості – і зокрема, творчо обдарованих дітей. Проаналізовано стан розробки методів діагностування креативності особистості.

Ключові слова: креативність, творчість, творча особистість, творчий потенціал, винахідливість, кмітливість.

В статье определяются основные подходы к пониманию творчества и креативности как творческой способности личности. Рассматриваются изобретательность и находчивость как важные качества творческой личности – в частности, творчески одаренных детей. Проанализировано состояние разработанности методов диагностирования креативности личности.

Ключевые слова: креативность, творчество, творческая личность, творческий потенциал, изобретательность, находчивость.

The article gives basic approaches to the understanding creativeness as creative ability of a person. Inventiveness and quick-wittedness are considered as important qualities of a creative person and in particular of creatively gifted children. The condition of the worked out methods of person's creativeness was analyzed.

Key words: creativeness, creative, creativeness person, creative potential, inventiveness, quick-wittedness.

Актуальність дослідження. Однією з пріоритетних цілей сучасної школи є забезпечення умов для становлення творчої особистості, спроможної виходити за межі відомого, приймати нестандартні рішення, створювати новітні за своїм характером продукти. Цим зумовлюється

ся потреба у вивченні психолого-педагогічною наукою питання креативності як загальної творчої здатності особистості. Актуальність вирішення проблеми розвитку творчої особистості й виховання індивідуальності особливо зростає у зв'язку з виникненням протиріччя між соціальним замовленням суспільства на творчу особистість як запоруку підвищення його конкурентоспроможності й недостатньою розробкою питання формування креативності, що є основою концептуальних психологічних принципів креативного навчання і виховання підростаючого покоління.

Відтак, метою нашого дослідження є з'ясування основних підходів до визначення творчості та креативності як творчої здатності особистості, встановлення критеріїв креативності, розгляд винахідливості та кмітливості як якостей творчої особистості. Здійснюється також аналіз стану розробки методів діагностування креативності особистості.

Виклад основного матеріалу. Розвиток особистості відбувається упродовж усього життя людини. І одним з найважливіших критеріїв розвитку особистості є творчість. Дослідники – і вітчизняні, і зарубіжні визначають креативність як загальну творчу здатність, що відображає глибинну властивість особистості створювати оригінальні цінності, приймати нестандартні рішення [4, 8, 10, 14, 21, 22, 25, 34, 41, 42, 44].

Творчість, як і здатність до неї, виражена поняттям креативність, якісно змінює особистість людини. Тому зростання інтересу психологів до проблем творчого/креативного розвитку в ході всієї життєдіяльності особистості, і зокрема у шкільному віці, цілком закономірне.

У процесі вивчення феномена креативності це поняття було піддано істотному перегляду. Так, ще у працях 60-х років минулого століття П. Торренс зазначав, що креативність не зводиться до дивергентного мислення – на протигагу твердженню Дж. Гілфорда [44]. Вона включає в себе чутливість до проблем і здатність до їхнього пере визначення, що, зрозуміло, не зводиться до описаних у працях Дж. Гілфорда 120 факторів інтелекту.

В подальшому перегляд змісту поняття креативності відбувався багато в чому під впливом гуманістичної психології, представники якої (К. Роджерс, Н. Роджерс, Р. Мей та ін.) розглядали це поняття в контексті особистісної зрілості. Згодом почалося інтенсивне дослідження особистісних особливостей обдарованих дітей, де креативність розглядалася як невід'ємна властивість суб'єкта [24, 33]. У дослідженні творчої особистості на зміну природничо-науковій прийшла гуманітарна парадигма.

Наприкінці 80-х років ХХ століття виокремилася, на думку П. Торренса, п'ять підходів до визначення творчості. Згідно з дослідженням Є.Л. Яковлевої (1997), П. Торренс виділяє:

1. Визначення, що спираються на новизну як на критерій творчості. І хоча критерій новизни входить до багатьох визначень творчості, але різні автори підходять до розуміння новизни неоднаково. Дехто з авторів визнає достатнім, щоб ідея була новою для самого творця, інші ж наполягають на тому, що новизна має визначатися в термінах культури.

2. Підхід з позицій розумових здібностей. Такий підхід подано у працях І.С. Авериної, А.М. Матюшкіна, М.Б. Шумакової, Є.І. Шебланової, М.П. Щербо й ін., в яких адаптувався для вітчизняної вибірки тест невербальної креативності, що призначався для діагностування здібностей [25, 39, 40].

3. Визначення творчості як процесу. Одним з аспектів оцінювання процесуальних характеристик творчості дітей є деякі методи діагностування креативності, що являють собою схеми аналізу гри [38]. Інший аспект вивчення дитячої творчості як процесу виділяє О.С. Белова (1998), котра запропонувала порівнювати результати самостійної творчості дитини (наприклад, при створенні казок) й у випадку розвивальної допомоги дорослого. Набагато повніше цей напрямок представлено у практичній психології як програми розвитку творчої обдарованості дітей (дослідження Є.С. Белової, М.В. Єрмолаєвої, Г.В. Ожиганової О.Л., Яковлевої й ін.).

4. Підхід, що ґрунтується на виділенні рівнів творчості (І.А. Taylor, 1959). Це такі рівні: експресивна творчість (приміром, спонтанне малювання у дітей); продуктивна творчість (наукові та художні продукти); інвективна (винахідницька) творчість – винахідливість проявляється в матеріалах, методиках і техніках; інноваційна творчість (поліпшення через модифікацію); породжувальна творчість (пропонування зовсім нового принципу або припущення, навколо якого можуть виникати нові рухи і школи [43]. Розвиток дитячої творчості від експресивної до продуктивної, згідно з дослідженням В.С. Мухіної (1998), дає змогу виявити передусім спостереження за продуктивною діяльністю дошкільників [23].

5. Визначення, де творчість протиставляється конформності. Таке розуміння творчості має місце у працях Р.С. Крачфілда – автора однієї з перших розвивальних програм формування креативності. Близьке до нього і розуміння творчості С. Медніком, котрий є автором тесту віддалених словесних асоціацій [6]. Інший варіант такого розуміння творчості сформульований в гуманітарній психології (К. Роджерс, Н. Роджерс, Р. Мей) [24, 33]. Такий підхід до креативності передбачає передусім вивчення внутрішньо особистісних передумов, що дають дитині, за словами Р. Мея, "можливість творити" [33].

Завершуючи огляд підходів до визначення креативності, П. Торренс пропонує власне визначення, яке увійшло до багатьох навчальних посібників та монографій з психології творчості: "Творче мислення – це процес відчуження труднощів, проблем, розривів у інформації; нестачі елементів, висунання гіпотез стосовно відсутніх елементів, перевірка й оцінка цих гіпотез, їхній перегляд і перевірка, повідомлення результату" [44]. Сформульоване П. Торренсом розуміння креативності близьке за змістом до її інтерпретацій, представлених у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених.

Крім того, названі підходи до розуміння креативності, що є багатомірним і багаторівневим утворенням, зовсім не виключають, а, навпаки, доповнюють один одного.

У зв'язку з вивченням творчих проявів людини в різних видах діяльності зарубіжні й вітчизняні дослідники зверталися до визначення критеріїв креативності. Серед передумов і підстав, характерних для прояву креативності, психологи виділяють перцептивні особливості особистості, котра має творчий потенціал. Ці особливості виражаються в незвичайному зосередженні уваги, величезній вразливості, підвищеній сприйнятливості. До числа інтелектуальних проявів відносять фантазію, інтуїцію, винахідливість, вигадку, хист до передбачення, обширність знань. Особливості мотивації діяльності вбачають у тому, що творчо обдарована особистість віднаходить задоволення не стільки у досягненні мети творчості, скільки в самому її процесі. Серед характерологічних особливостей виокремлюють ухилиння від шаблонів, ініціативність, наполегливість, високу самоорганізацію, колосальну працездатність.

Огляд численних психологічних досліджень дав змогу виділити цілу низку здібностей, які характеризують творчу особистість. Передусім це прагнення до оригінального рішення, пошуки нового, розкутість мислення. Незважаючи на те, що будь-яка система виховання, створена суспільством, ґрунтується на конформізмі, але творча особистість в основі своїй чужа йому. Саме незалежність суджень дає їй змогу досліджувати шляхи, на які через страх видатися смішним не насмілюються ступити решта людей. Творча людини через силу входить у життя соціальної групи, хоча вона й відкрита для оточення і користується певною популярністю. Вона приймає загальноприйняті цінності тільки в тому випадку, коли вони збігаються з її власними. Нестандартність підходу до вирішення проблеми, незвичність, "дикість" судження якраз і вирізняють творчу особистість. Творча людина має бачити подібно до інших людей, але мислити цілком оригінально. Саме прагнення віднаходити нестабільні, нетривіальні рішення, прагнення

самостійно, без сторонньої допомоги досягти результату, який доти був невідомий – це вельми важлива здатність, пов'язана зі всією структурою особистості.

Маємо також зазначити, що у творчому процесі великою є роль несвідомого, інтуїтивного. Інтуїція тісно пов'язана із здатністю особистості до творчої уяви і фантазування. Та завдяки лише цим якостям не можна стати творчою особистістю. Вони мають поєднуватися з цілою низкою інших важливих якостей. Серед таких якостей особливе місце займають винахідливість і кмітливість, самокритичність і критичність, гнучкість мислення, незалежність думки, сміливість і мужність, енергійність. Завзятість, наполегливість у доведенні справи до кінця, цілеспрямованість – без цього неможливі творчі досягнення.

Творча людина еkleктична, допитлива і має постійне прагнення поєднати дані, отримані з різних сфер знання. Особливістю творчої особистості є готовність до ризику. Творчих особистостей не непокоїть міркування престижу і думка оточуючих, вони не поділяють загальноприйнятих точок зору. Творчості, без сумніву, сприяє і почуття гумору, дотепність, здатність створювати або переживати комічне. Схильність до гри – ще одна особливість творчо обдарованої особистості. Творчі люди люблять тішитися, і голова у них переповнена всілякими дивними ідеями. Вони віддають перевагу новим і складним речам перед звичними і простими. Їх сприймання світу безперервно оновлюється. У творчих людей нерідко дивним чином поєднуються зрілість мислення, глибокі знання і своєрідні дитячі риси у поглядах на навколишню дійсність, у поведінці і вчинках. Найчастіше творчі люди зберігають дитячу здатність до здивування і захоплення, і звичайна квітка може викликати у них такий самий захват, як і революційне відкриття. Творчо мисляча людина відрізняється вимогливістю і не тільки у професійній сфері. Вона не задовольняється приблизними відомостями, а прагне уточнити, добратися до першоджерел, з'ясувати думку спеціалістів. Інші важливі якості творчої особистості – це глибока любов до справи, гнучкість розуму, здатність синтезувати й аналізувати ідеї, сміливість і незалежність суджень, уміння піддавати сумніву і порівнювати. Зрозуміло, у творчості потрібні/важливі не тільки інтерес і прагнення, пристрась і поривання, а й знання, вміння, майстерність, бездоганний професіоналізм.

Як показало дослідження, заслуга узагальнення результатів дослідження творчості належить Дж. Гілфорду. До того він виділив два типи мислення: конвергентне (потрібне для віднайдення правильного способу розв'язання задачі) і дивергентне (завдяки йому виникають оригінальні думки). Творчі люди з домінуючим дивергентним мислен-

ням схильні до утворення нових (оригінальних) комбінацій з елементів, які більшість людей використовує стереотипно, або до формування нових зв'язків між двома елементами, які, на перший погляд, не мають нічого спільного.

На думку Дж. Гілфорда, мислення творчої особистості характеризується самостійністю, гнучкістю, аналітичністю, винахідливістю, розсудливістю, кмітливістю, дотепністю, глибиною думки. Ці характеристики мислення інтерпретуються таким чином:

- самостійність означає вміння побачити і сформулювати нову проблему без сторонньої допомоги; осмислити і використати суспільний досвід – при цьому слід бути незалежним у своїх поглядах, сміливо висловлювати свою думку. Особистість з самостійністю мислення не боїться поразок, над нею не тяжіють попередні невдачі, вона вірить у себе;

- гнучкість – це вміння змінити спосіб вирішення проблеми, якщо він не задовольняє умову. Особистість з гнучким розумом здатна розглядати всі, навіть суперечливі, точки зору, оцінювати їх істинність. Вона – толерантна, схильна до міркувань, смілива, незалежна, рішуча у змінах і спростуванні, їй притаманне почуття новизни;

- аналітичність, логічність думок – уміння виділяти істотне й узагальнювати, послідовно приймати чіткі рішення, доречно висловлюватися;

- винахідливість – уміння знайти вихід з будь-якої ситуації, вирішити будь-яку проблему;

- розсудливість – вміння оцінити ситуацію і відповідно до цього будувати свою поведінку;

- кмітливість – природний дар, який дає змогу зрозуміти ті чи інші проблеми; влучно висловлюватися;

- глибина думки – здатність детально аналізувати, порівнювати та знаходити істотне, здійснювати різносторонній підхід до вирішення проблеми, аргументувати прийняте рішення і не обмежуватися вузьким колом ідей.

Показники креативності, виділені Дж. Гілфордом, свідчать про те, що автор робить акцент на зв'язку їх як з інтелектом, так і з особистістю людини.

Крім того, саме з працями Дж. Гілфорда дехто з авторів пов'язує початок розробки методів діагностики креативності особистості. Однак до перших досліджень у цій галузі, як вказує Ф. Баррон (за даними О.Л. Яковлевої, 1997), слід віднести ще й праці Ф. Гальтона. В його працях йшлося про розуміння творчості як прояву загальної розумової обдарованості, яка, у свою чергу, розглядалася як генетично детермінована. На тих самих позиціях перебував і Л. Термен, котрий створив перші тести загальної інтелектуальної обдарованості, що оці-

нювалася за допомогою коефіцієнта інтелекту. В умовах "тестового буму", що почався в 20-х роках ХХ століття, таке розуміння творчої обдарованості і, отже, такий підхід до її діагностування стали визначальними на кілька десятиліть уперед.

У ці самі роки в Європі розвивається зовсім інакше розуміння творчості в межах гештальтпсихології (М. Вертгеймер, К. Дункер й ін.). Класичні дослідження продуктивного мислення, проведені К. Дункером (1935), започаткували зовсім інакший підхід до діагностики креативності, заснованої на застосуванні експериментальних методів [11, 31]. Істотним є те, що в такому підході до діагностування творчості наявні три ключових принципи:

1. Пред'явлення людині задачі для творчого мислення індивідуалізоване – на відміну від стандартизованих інструкцій у тестах.

2. Вивчається передусім процес породження рішення, а не кінцевий результат.

3. Проведення індивідуального дослідження не виключає, як у традиційних тестах, а, навпаки, передбачає активну участь експерименту.

Таким чином, ще до досліджень Дж. Гілфорда, що розглядаються більшістю авторів як поворотний пункт у вивченні творчості, вже склалися мінімум два підходи до діагностики креативності з тих, які наявні в сучасній психології. Праці Дж. Гілфорда, а потім і П. Торренса започаткували новий етап у розвитку діагностування креативності, що ґрунтується на використанні стандартизованих тестів для вивчення творчого потенціалу людини. Істотною відмінністю нового підходу до діагностики креативності було вивчення останньої як самостійного фактора, що не зводиться до загальної розумової обдарованості. Після праць Дж. Гілфорда і П. Торренса розрізнення інтелекту як загальної здатності до застосування знань і креативності як загальної здатності до їхнього перетворення стало загальноприйнятим (В.М. Дружинін, 1999), а тестологічне вивчення креативності виділилось у самостійну галузь психодіагностики (А. Анастасі, С. Урбіна, 2001) [2, 10].

Тим часом для розвитку вітчизняної психодіагностики креативності неабияке значення мають праці А.М. Матюшкіна, І.С. Аверіної, Н.Б. Шумакової, Є.І. Щербланової, Н.П. Щербо, Галкіної Т.В., Савенкова О.І., Ільїна Є.П. й ін. Разом з тим самі автори визнають недостатність застосування лише стандартизованих тестів і необхідність використання поряд з ними методик якісного характеру за типом функціональних проб, а також спостереження, опитувань, аналізу результатів діяльності.

У зв'язку зі сказаним може видатися, що психодіагностичних методів, релевантних поставленому нами завданню – діагностуванню

креативності школярів – поки не існує. Та це не зовсім так. Адже багато проєктивних методів дослідження особистості, як зазначає ряд авторів [17, 18, 37], можна застосувати для діагностування творчої обдарованості дітей. Однак для використання у вивченні креативності дітей ці методи мають бути теоретично переосмислені, а також валідизовані.

Разом з тим вже здійснені дослідження креативності у дітей показали, що творчо обдарована дитина надзвичайно допитлива і знаттєлюбна, здатна з головою занурюватися у знання, що викликають інтерес, у роботу; демонструє високий енергетичний рівень (високу продуктивність й інтерес до багатьох різних речей; часто робить все по-своєму (незалежна, некомфортна); винахідлива і кмітлива в діяльності, в іграх, у використанні матеріалів і висловленні ідей з приводу розв'язання нестандартних ситуацій; здатна по-різному підійти до вирішення проблеми або до використання матеріалів (гнучкість); спроможна до створення історій, до завершення і точності в художньо-прикладних заняттях й іграх [5, 12, 18].

Характерними особливостями творчо обдарованих дітей є чудова пам'ять, надзвичайна уважність, більш висока швидкість мислення. вчені стверджують, що у обдарованих і талановитих дітей біохімічна й електрична активність мозку значно вища. Ці діти вже в ранньому віці вирізняються здатністю до абстрактного мислення, а також вмінням прослідковувати причинно-наслідкові зв'язки і класифікувати інформацію. Вони дуже чутливі й схильні до ігрової діяльності, до фантазій. До того ці діти добре розуміють гумор, але їм бракує емоційності, дуже часто їм притаманне почуття страху, незадоволення собою [32].

Творчо обдаровані діти із задоволенням беруться за розв'язання найскладніших задач, концентруючи на них всю свою увагу. А результати зазвичай свідчать про неординарні, нетрадиційні шляхи їх розв'язання. У сфері психосоціального розвитку цим дітям притаманне розвинене почуття справедливості, що впливає на пред'явлення ними досить високих вимог до самих себе й оточуючих. Їхня яскрава уява повсякчас породжує ігрові ситуації, вони прагнуть до винахідливості і творчості. за таких істотних відмінностей від звичайного оточення вони дуже часто намагаються захистити себе через добре розвинене почуття гумору, гру слів, веселі життєві колізії, що їх багато хто просто не помічає. Все це є своєрідним захистом витонченої психіки талановитих дітей [13].

Крім того, у дітей з яскравими творчими здібностями наявні риси, які викликають негативні емоції з боку оточення: відсутність уваги до умов та авторитетів; велика незалежність у судженнях; брак уваги до порядку і "належної" організації роботи; яскравий темперамент [26, 27,

32]. Творчі діти – "нестандартні" діти, вони мають свої думки, власну позицію, яка відрізняється від загально прийнятої. Вони іноді захоплюються речами, незрозумілими на одноліткам, ні їх батькам. Для творчо обдарованих дітей характерна ситуація, коли у бесідах вони безапеляційно перепиняють співрозмовника, виправляють його, демонструючи власні знання, а іноді навіть перетворюючи оточуючих у предмет кепкування. Це трапляється через те, що вони вже знають відповідь, поспішають її оголосити, схоплюють думку на льоту. Товаришам видається, що той чи той "розумник" хоче виділитися на їхньому фоні. В результаті обдаровані діти стикаються з відчуженням, неприйняттям. Внаслідок цього обдаровані діти страждають від певного соціального неприйняття їх ровесниками, а це призводить до розвитку у них негативного сприймання самих себе [18, 30].

Підсумовуючи, зазначимо: аналіз зарубіжних і вітчизняних досліджень креативності, а також наше дослідження показали, що неодмінними атрибутами творчої особистості виступають такі її якості, як винахідливість і кмітливість. Ці якості поєднуються з цілою низкою інших важливих якостей творчої особистості й по-різному корелюють з показниками креативності: кмітливість більш тісно пов'язана з гнучкістю та швидкісними показниками креативності, а винахідливість – здебільшого з ознаками оригінальності.

Маємо також зауважити, що винахідлива людина – це тип новатора, котрий наслідком браться за нове у той час, коли оточення не підтримує її. Винахідливість означає здатність людини мати справу з буд-якими ситуаціями. Ця якість ґрунтується на впевненості у собі, що дає змогу самостійно вирішувати проблеми в будь-якій життєвій сфері, а також на рішучості та незалежності у прийнятті рішень. В основі винахідливості лежать риси характеру, пов'язані з високою самоповагою. Винахідливість є запорукою творчості і самореалізації людини.

Дамо стисло характеристику і кмітливості, що так само є однією з найважливіших людських якостей. Адже кмітливість рятує людину в абсолютно непередбачуваних і несподіваних ситуаціях, допомагає оперативно зорієнтуватися і не дати себе "потопити" при розв'язанні складних питань, коли часу на роздуми практично немає. Кмітливість сприяє високій швидкості розв'язання задач різного ступеня складності, віднаходженню шляхів виходу з будь-якої ситуації. Процес подолання труднощів стимулює творчий пошук, а невдача і поразка вимагають від людини кмітливості, змушують експериментувати, шукати нові шляхи. У тих сферах, де не існує чітких правил, але завжди наявні жорсткі межі, лише кмітливість і гострота розуму допомагають людині віднайти неординарні та креативні рішення, ідеї.

Кмітливість виявляється і у грі слів, несподіваному вербальному реагуванню на незаплановану ситуацію. Тому чим більший у людини словник активної лексики, тим більше у неї можливостей дати кмітливу відповідь.

Відтак, винахідлива і кмітлива людина рішуча і смілива, має швидку реакцію, щоб зуміти гідно відреагувати на кинутий виклик, а також великий словниковий запас, добре розвинене асоціативне мислення і багату уяву. Дотепні відповіді допомагають відстоювати свою думку і досягати успіху. Адже справа не тільки в тому, щоб відповідь була оригінальною, а й у тому, щоб зберегти самоповагу і право чинити відповідно до своїх переконань. Кінцевою метою дотепних і кмітливих відповідей є потреба у зміцненні або відновленні своєї незалежності. Бо "неприємна" ситуація, яка вимагає від людини вияву винахідливості та кмітливості, характеризується здебільшого зазіханням на її незалежність. Зрештою, здатність генерувати творчі ідеї у поєднанні з оптимістичним і конструктивним поглядом і відрізняють винахідливу і кмітливу людину від інших людей.

Аналіз поглядів різних дослідників на проблему креативності дав змогу дійти висновку про те, що креативність являє собою здатність особистості до творчості. При цьому творчість розуміється широко і з позиції особистісного підходу, який дає можливість тлумачити творчість як явище, що розвивається. А у процесі творення розвивається і сама особистість. До того винахідливість і кмітливість розглядаються як важливі якості креативної особистості навіть на початкових етапах здійснення творчої діяльності. Розвиток винахідливості та кмітливості у процесі життєдіяльності сприяє становленню і подальшому розвитку творчої особистості й індивідуальності. Крім того, для діагностування креативності особистості, як визнає більшість дослідників, недостатньо застосовувати лише стандартизовані тести, їх використання потрібно поєднувати з реалізацією методик якісного характеру, а також слід підкріплювати отримані у дослідженні результати такими методами, як спостереження, опитування, аналіз продуктів діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алиева Е.Г. Творческая одаренность и условия ее развития: Психологический анализ учебной деятельности. – М.: ИПРАН, 1991. – С. 7-17.
2. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. – СПб.: Питер, 2007. – 688 с.
3. Барышева Т.А. Психолого-педагогические основы развития креативности: учебное пособие / Т. А. Барышева, Ю. А. Жигалов. – СПб. : СПГУТД, 2006. – 268 с.

4. Богдавленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1983. – 172 с.
5. Возрастная одаренность и индивидуальные различия: Избр. тр. / Н.С. Лейтес. – М.: Ин-т практ. психологии; Воронеж: НПО "МОДЭК", 1997. – С. 448.
6. Воронин А.Н., Галкина Т.В. Диагностика вербальной креативности (адаптация теста С. Медника) // Методы психологической диагностики. – Вып. 2. – М., 1994. – С. 40-81.
7. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6 т. Т. 4. М.: Педагогика, 1984.
8. Галкина Т.В., Алексеева Л.Г. Диагностика и развитие креативности: Развитие и диагностика способностей / Под ред. В.Н. Дружинина и В.Д. Шадрикова. – М.: Наука, 1991. – С. 170-178.
9. Глотова Г.А. Творчески одаренная личность: Проблемы и методы исследования: Учебное пособие. – Екатеринбург: Уральский университет, 1992. – 128 с.
10. Дружинин В.Н. Психология общих способностей – СПб.: Изд-во "Питер", 1999. – 368 с.
11. Дункер К. Психология продуктивного (творческого) мышления / Психология мышления / Пер. с нем. и англ. / Под ред. А.М. Матюшкина. – М.: Прогресс, 1965. – С. 138-176.
12. Ермолаева М.В. Психология развивающей и коррекционной работы с дошкольниками. Изд. 2-е. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: Изд-во НПО "МОДЭК", 2002. – 176 с.
13. Иванова Т.В. Остроумие и креативность // Вопросы психологии, 2002. – №1. – С. 76-87.
14. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб.: Питер, 2009. – 448 с.
15. Канеман Д., Словик П., Тверски А. Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения. – Харьков: Гуманитарный центр, 2005. – 632 с.
16. Клименко В. В. Психологические тесты таланта. – Харьков: Фолио: СПб.: Кристалл, 1996. – 414 с.
17. Корнилов С.А. Современная психодиагностическая парадигма в исследовании креативности. Психология – наука будущего: Материалы международной конференции молодых ученых. – М., 2007. – С. 215-218.
18. Креативный ребенок: диагностика и развитие творческих способностей / сост. Т.А. Барышева, В.А. Шекалов и др. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 416 с.
19. Ландау Э. Одаренность требует мужества: Психологическое сопровождение одаренного ребенка / Пер. с нем. А.П. Голубева. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 144 с.

20. Лук А.Н. Юмор, остроумие, творчество. – М.: Искусство, 1977. – 183с.
21. Львова И.В. Психологические факторы развития креативности личности: Автореф. дис. канд. психол. наук / И.В. Львова. – Новосибирск, 2005. – 19 с.
22. Любарг Т. Психология креативности / Пер. с фр. – М.: Когито-Центр, 2009. – 215 с.
23. Мухина В.С. Психология детства и отрочества. Учебник для вузов. – М.: Институт практической психологии, 1998. – 488 с.
24. Мэй Р. Мужество творить: очерк психологии творчества / Пер. с англ. – Львов: Инициатива; М.: Институт общегуманитарных исследований, 2001. – 129 с.
25. Одаренность и возраст. Развитие творческого потенциала одаренных детей: Учеб. пособие / Под ред. А.М.Матюшкина – М.: Изд-во Московского ... института; Воронеж: Изд-во НПО "МОДЭК", 2004. – 336 с.
26. Одаренность малыша: раскрыть, понять, поддержать: пособие для воспитателей и родителей / Е.С. Белова. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1998. – 141 с.
27. Одаренные дети / Пер. с англ. / Под ред. Г.В. Бурменской, В.А. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
28. Одарённый ребёнок / Под ред. О.М. Дьяченко. – М.: Международный образовательный и психологический колледж, 1997. – 140 с.
29. Ожиганова Г.В. Метод пролонгированной диагностики и формирования креативности у детей младшего школьного возраста: науч.- метод. пособие. – М.: Ин-т психологии РАН, 2005. – 134 с.
30. Панов В.И. Если одаренность – явление, то одаренные дети – это проблема // Начальная школа: плюс – минус, 2000. – № 3. – С. 3-11.
31. Продуктивное мышление / Пер. с англ. / Под ред. С. Ф. Горбова, В.П. Зинченко. – М.: Прогресс, 1987. – 336 с.
32. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н.С.Лейтеса. – М.: Изд. Центр "Академия", 1996. – 416 с.
33. Роджерс Н. Творчество как усиление себя // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 164-167.
34. Рождественская Н.В. Креативность: пути развития и тренинги / Н.В. Рождественская, А.В. Толшин. – СПб.: Речь, 2006. – 320 с.
35. Савенков А.И. Психология детской одаренности. – М.: Генезис, 2010. – 440с.
36. Спиридонов В.Ф. Психология мышления: Решение задач и проблем: Учебное пособие. – М.: Генезис, 2006. – 319 с.
37. Сусоколова И.А. Трудности тестирования креативности: Материалы IV Всероссийского съезда Российского психологического общества. – М., 2007. Т 3. – С. 221.

38. Урунтаева Г.А., Афонькина Ю.А. Практикум по детской психологии. – М.: Просвещение: Владос, 1995. – 291 с.
39. Шумакова Н. Б. Обучение и развитие одаренных детей / Н.Б. Шумакова. – М.: МПСИ; Воронеж: НПО "МОДЭК", 2004. – 336 с.
40. Щепланова Е.И., Аверина И.С. Краткий тест творческого мышления. Фигурная форма: Пособие для школьных психологов. – М.: ИНТОР, 1995. – 48 с.
41. Яковлева Е.Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е.Л.Яковлева. – М.: Флинта, 1997. – 224 с.
42. Guilford J.P. Creativity: a quarter century of progress // Perspectives in Creativity (Eds. L.A. Taylor, J.W. Getzels). – Chicago : Aldme, 1975. – P. 37-59.
43. Taylor C.W. Various approaches and definitions of creativity / R. Sternberg (Ed.) // The nature of creativity. – Cambridge : Cambr. Press, 1988. – P. 99-126.
44. Torrance E.P. Education and Creative Potential / E.P. Torrance. –Minneapolis: University of Minnesota Press, 1963. – 167 p.

УДК 159.923.2

АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ТА СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Чуйко Г.В., Мотуляк І.В.

У статті здійснено спробу теоретично проаналізувати суть самоактуа-лізації та її співвідношення з поняттями сенсу життя та цінностей і провести дослідження прояву цих психологічних феноменів у студентському віці.

Ключові слова: самоактуалізація, сенс, сенс життя, цінність, потреба.

В статье сделана попытка теоретического анализа сущности самоактуа-лизации и её соотношения с понятиями смысла жизни и ценностей и прове-дённного исследования проявлений этих психологических феноменов в студенческом возрасте.

Ключевые слова: самоактуализация, смысл, смысл жизни, ценность, потребность.

An attempt to theoretically analyze the essence of self-actualization and its relationship with the concepts of the meaning of life and values and to study the manifestation of there psychological phenomena in the student's age is made.

Key words: self-actualization, sense, meaning of life, value, need.